

До спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03
Національна академія внутрішніх справ
03035, Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора юридичних наук, доцента Шкути Олега Олеговича на дисертацію Тернавської Анастасії Андріївни «Запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Відгук підготовлено на підставі вивчення рукопису дисертаційного дослідження Тернавської Анастасії Андріївни «Запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України», автореферату дисертації та наукових праць здобувача, опублікованих за темою дисертації.

Дисертація являє собою рукопис обсягом 220 сторінок та складається зі анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (196 найменувань на 20 сторінках) та 11 додатків на 35 сторінках.

Актуальність теми дослідження обумовлюється тим, що суїцид як форма девіантної поведінки людини, спрямована на навмисне позбавлення себе життя, є свідомим нехтуванням цією цінністю. Тобто, це деструктивне явище можна розцінювати як злочин людини проти себе самої та віднести його до найбільш складних і болючих психолого-правових проблем сьогодення. Одним з показників рівня охорони життя та здоров'я в установах виконання покарань є число випадків неприродної смерті, зокрема суїциду. Слід зауважити, що темпи поширення цього негативного явища зростають і перетворюються на серйозну соціальну проблему, а різке зростання випадків вчинення суїциду негативно впливає на стабільне функціонування установ виконання покарань та унеможливорює гарантування безпеки спецконтингенту, що є одним із основних обов'язків персоналу установ

Вх. №	4218
31	10 19
кількість аркушів:	10
осн. док.	10 додаток —

виконання покарань. Враховуючи ту обставину, що дотепер немає єдиного як міжгалузевого, так і правового підходу до феномену суїциду, а дискусія щодо доцільності віднесення суїциду до елементів предмета кримінології триває дисертаційне дослідження Тернавської А.А. має вагоме теоретико-прикладне значення, оскільки наукове обґрунтування запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України та механізм його реалізації сприятиме посиленню державної політики у сфері забезпечення реалізації прав засуджених до позбавлення волі.

Наукова новизна, достовірність отриманих результатів. полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних монографічних досліджень, присвячених запобіганню суїциду серед засуджених у виправних колоніях України.

Серед положень наукової новизни сформульованих *вперше* найбільшу цінність мають наступні:

- визначено зміст та сформульовано наукове визначення суїциду серед засуджених як явища, що існує на двох рівнях – абстрактному (масовому та статистично стійкому) та конкретному (індивідуальному);

- розкрито зміст елементів кримінологічної характеристики суїциду серед засуджених у виправних колоніях України з виокремленням відомостей про стан, структуру й динаміку, причини та умови, які сприяють їх учиненню, соціально-психологічні ознаки засуджених-суїцидентів, а також наведено кореляційні зв'язки між окремими елементами, зокрема, доведено зв'язок поведінки потерпілих з ефективністю вжитих заходів запобігання;

- сформульовано поняття запобігання суїциду серед засуджених, та визначено його як комплекс взаємопов'язаних, організаційно забезпечених державних та індивідуальних заходів, спрямованих на виявлення основних детермінантів суїциду серед засуджених, їх нейтралізацію (послаблення впливу) та блокування на макро-, мезо- та мікросоціальному рівнях, у особистісному та ситуативному вимірах (стор. 15-22 дисертації, 1-5 автореферату).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків (рекомендацій), сформульованих у дисертації та їх достовірність.

Дисертант керується, враховує та виконує встановлені вимоги та рекомендації, які пред'являються до виконання дисертаційних досліджень, дотримується обраної методології, методів та прийомів дослідження, пов'язує основні положення роботи з напрацьованим теоретичним та емпіричним матеріалом, здійснює поглиблений аналіз функціонування кримінально-виконавчої системи, а винесені ним на захист пропозиції сформульовані на належному науковому рівні.

Заслуговує окремої підтримки достовірність та новизна дослідження, наукова обґрунтованість отриманих результатів і сформованих на їх основі висновків, які підтверджуються фактичними даними, отриманими шляхом аналізу, вибіркового вивчення законодавчих та відомчих нормативно-правових актів, наукової літератури та інших матеріалів.

Методологія дослідження обраної дисертантом теми є традиційною для доктрини кримінології та кримінально-виконавчого права. Нові положення, висновки і рекомендації, що висувуються в дисертації, обґрунтовуються за допомогою цілої низки методологічних принципів та методів. Зокрема, у роботі використані такі загальнонаукові та спеціально-наукові методи як: історичний, формально-логічний, порівняльно-правовий, соціологічного опитування, документальний метод та статистичний аналіз.

Теоретичною базою для рецензованого дисертаційного дослідження слугувало широке коло наукових праць як українських, так і зарубіжних вчених. Достатньо ґрунтовною є емпірична база дослідження, яку склали дані, отримані під час аналізу офіційних статистичних даних Державної пенітенціарної служби України та Державної кримінально-виконавчої служби України, що відображають стан суїциду серед засуджених в установах виконання покарань у 2008–2018 рр.; анкетування та опитування 99 персоналу оперативних відділів, відділів охорони, режиму та нагляду, соціально-психологічної служби та медичної частини в установах виконання покарань

Київської, Житомирської та Чернігівської областей, 382 засуджених, які відбували покарання у виправних колоніях Дніпропетровської, Житомирської, Рівненської, Херсонської, Черкаської та Чернігівської областей, а також матеріали особових справ 76 засуджених, у тому числі тих, які вчинили акт суїциду.

Про ступінь обґрунтованості положень і висновків, винесених на захист, свідчить також належна їх апробація. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано в 19 наукових публікаціях, з яких 5 статей – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, чотири у зарубіжних юридичних виданнях (Республіки Білорусь, Молдова, Польща), 10 статей – у збірниках тез наукових доповідей, що оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і під час проведення круглого столу.

Значення результатів дослідження для науки і практики. Результати отримані автором висновки та пропозиції можуть бути використані у *законотворчій діяльності* - шляхом запровадження міжнародних правових стандартів до проекту Закону України «Про превентивні і компенсаційні засоби у зв'язку з катуванням, нелюдським чи таким, що принижує гідність, поводженням або покаранням щодо засуджених та осіб, узятих під варту, та впровадження інституту пенітенціарних судів» (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 7 листопада 2016 р. № 04-18/12-2289); у *практичній діяльності* - при удосконаленні діяльності Центрального міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України, а також виправних колоній, які входять до сфери діяльності такого управління (акт Центрального міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України від 15 січня 2019 р.); в *освітньому процесі та науково-дослідній роботі* – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології,

кримінально-виконавчого права, а також під час проведення різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та у системі підвищення кваліфікації працівників органів з питань пробації (акти Інституту кримінально-виконавчої служби від 2 вересня 2017 р. та 29 січня 2019 р.).

Структура роботи, виклад її тексту, оформлення в цілому відповідає вимогам, що пред'являються до кандидатських дисертацій.

Відповідно до рукопису **Розділ 1 «Теоретико-правові засади дослідження запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України»** складається з трьох підрозділів у яких автором: за допомогою ретроспективного аналізу наукових уявлень про запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України досліджено їх сучасний стан та етапи історичного розвитку.

Дисертантом справедливо зауважено, що з розвитком наукових уявлень про суїцид як кримінологічне явище виникла необхідність визначення поняття суїциду серед засуджених як самостійного об'єкта дослідження; здійснено аналіз наявних в науці підходів до визначення суїциду як специфічного кримінологічного феномену; доведено, що очевидні євроінтеграційні прагнення України сформувати основи правової, соціально орієнтованої держави вимагають вивчення та втілення в життя позитивного зарубіжного досвіду виконання покарань у вигляді позбавлення волі, зокрема й урахування важливості запобігання суїциду серед засуджених.

На основі проведеного дослідження наукових точок зору щодо поняття та соціальної природи суїциду автором сформульовано визначення суїциду серед засуджених як асоціального, девіантного та деструктивного явища, яке знаходить діяльнісний прояв в усвідомленій, вольовій аутодеструктивній поведінці засуджених, що є наслідком соціально-психологічної дезадаптації особистості та має на меті позбавлення себе життя і, як наслідок, настання смерті.

Досліджено та узагальнено зарубіжний досвід запобігання суїциду серед

засуджених, зокрема особливості запобіжної діяльності у таких країнах як Азербайджан, Великобританія, Естонія, Канада, Норвегія, США, Фінляндія, Чехія Швеція та Японія, що дало підстави для висновку, що для ефективного запобігання суїциду серед засуджених має бути розроблена доктринальна модель державної політики у сфері запобігання суїциду серед засуджених (стор. 23-66 дисертації, 7-9 автореферату).

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика суїциду серед засуджених у виправних колоніях України» складається з чотирьох підрозділів у яких автором: на основі статистичних відомостей Державної пенітенціарної служби України та Державної кримінально-виконавчої служби України з'ясовано абсолютні, середні та відносні показники, що відображають стан суїциду серед засуджених у виправних колоніях України протягом 2008–2018 рр.; доведено, що суїцид серед засуджених характеризується стійкими зв'язками із насильницькою злочинністю у виправних колоніях, що пояснюється значною кількістю спільних детермінуючих чинників вказаних злочинів та суїциду; встановлено окремі форми взаємозв'язку суїциду та злочинності, з іншими девіантними проявами, які мають спільну з ним природу виникнення, виражену в агресії; надано кримінологічну характеристику особи суїцидента та розкрито детермінанти суїцидальної поведінки засуджених у виправних колоніях України (стор. 66-111 дисертації, 9-11 автореферату).

Розділ 3 «Заходи запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України» складається з двох підрозділів у яких автором: вірно акцентовано увагу на заходах популяризації інститутів психологічної та психіатричної допомоги населенню та запропоновано заходи удосконалення душпастирської роботи в середовищі засуджених до позбавлення волі; виокремлено, надано опис та пояснення режимним, оперативно-розшуковим, освітньо-виховним, медико-реабілітаційним, соціально-психологічним та організаційно-правовим заходам; обґрунтовано високий превентивний потенціал дотримання встановленого розпорядку дня в установі, а також періодичних перевірок наявності засуджених, упорядкованості їх

пересування, вилучення заборонених до використання речей і предметів, особистого огляду, огляду житлових приміщень (камер), чіткої фіксації і аналізу всіх випадків суїцидальної поведінки, постановки на профілактичний облік осіб з суїцидальною активністю; охарактеризовано індивідуальні заходи запобігання суїцидам серед засуджених у виправних колоніях.

Автором розроблено обґрунтовані пропозиції щодо антисуїцидальної специфікації національного превентивного механізму та роботи відділень соціально-психологічної служби виправних колоній (стор. 111-161 дисертації, 11-13 автореферату).

Автореферат дисертації по своєму змісту повністю співпадає із дисертацією, а по формі - вимогам МОН України.

Дискусійні положення та критичні зауваження по дисертації.

1) На сторінці 20 дисертації та 5 автореферату автором дослідження *вперше* визначено зміст та сформульовано наукове визначення суїциду серед засуджених як явища, що існує на двох рівнях – абстрактному (масовому та статистично стійкому) та конкретному (індивідуальному). Підтримуючи такий підхід дисертанта, на жаль, в подальшому нею в дисертації дані рівні не піддавалися поглибленому аналізу. Тому, варто під час публічного захисту на дане зауваження надати пояснення.

2) Сформульоване автором, на основі проведеного дослідження наукових точок зору, визначення суїциду серед засуджених як асоціального, девіантного та деструктивного явища, яке знаходить діяльнісний прояв в усвідомленій, вольовій аутодеструктивній поведінці засуджених, що є наслідком соціально-психологічної дезадаптації особистості та має на меті позбавлення себе життя і, як наслідок, настання смерті (сторінка 52 дисертації та 8 автореферату) вважається нам не повним, з посиланням як на причину виникнення вищевказаного явища лише на соціально-психологічну дезадаптацію особистості. Проте втрата засудженим здатності пристосуватися до умов несвободи у виправній колонії не є першоосновою, хоч і посідає одне з провідних місць.

3) У своїй роботі автором доведено, що суїцид серед засуджених характеризується стійкими зв'язками із насильницькою злочинністю у виправних колоніях, одними з детермінантів виникнення якої є конфліктні стосунки в місцях позбавлення волі з іншими засудженими; негативні явища субкультури засуджених (ставлення до засудженого, виходячи з різновиду його правопорушення, авторитетність – неавторитетність особистості, виходячи з оцінювання її якостей за «шкалою цінностей», прийнятих у середовищі засуджених) (сторінка 111 дисертації та 11 автореферату). Однак, на нашу думку, первопричиною суїциду серед засуджених є не належне виконання персоналом установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України своїх службових обов'язків, які і призводять до виникнення детермінантів суїциду серед засуджених. Зокрема, у роботі автором непроаналізовані службові перевірки з приводу суїциду серед засуджених, а саме з них можна встановити детермінанти суїциду.

4) Проведений автором ретроспективний аналіз статистичних даних вчинення суїциду серед засуджених (сторінка 97 дисертації та 10 автореферату) доводить, що близько чверті суїцидентів серед засуджених у виправних колоніях є особами відносно яких були скоєні насильницькі злочини, переважною більшістю іншими засудженими і в переважній більшості проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. У зв'язку з цим у сформульованому автором визначенні «суїцид серед засуджених» бракує такої причини, як вчинення насильницького злочину чи злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості особи засудженого. Все це є наслідком того що автор узагальнюючи отримані в ході дослідження результати та виводячи авторську дефініцію «суїцид серед засуджених» досить звужено пояснює системоутворюючі його ознак, що є досить важливим з огляду формування енциклопедичних видань та інших нормативно-методичних та наукових джерел.

5) Дисертантом не коректно, як на нашу думку, з посиланням на «сьогодні», ототожнюються поняття «персонал виправних колоній» та

«спецконтингент» так як останній був характерним для радянської виправно-трудової системи, а не для України (стор. 58, 72, 74, 90, 104 та 1, 10, 14 автореферату). Непоодинокими залишилися випадки застосування автором у роботі терміну «працівники» (стор. 139, 144, 157, 196, 199 та 4 автореферату), які у виправних колоніях відсутні (Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (ст. 14)), як і не характерного для даного дослідження поняття «установи виконання покарань» так як предметом дослідження є запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України, а не в усіх установах виконання покарань (ч. 2 ст. 11 КВК України).

6) На сторінці 68 дисертації та 20 автореферату автором дослідження не зовсім коректно здійснено підстави для висновку, що найбільш дієвим та перспективним в Україні напрямом відповідної запобіжної діяльності є практика залучення до роботи із засудженими представників релігійних та громадських організацій. На нашу думку цей напрям запобігання суїциду серед засуджених до позбавлення волі дуже важливий, але в його основі має бути покладений індивідуально-профілактичний напрям такого запобігання.

7) Для більшої повноти дисертаційного дослідження автору було б корисним проаналізувати та дати відповідну правову оцінку «Політиці щодо боротьби з самогубствами та самоушкодженнями» підготовленої за матеріалами спільного Проекту ЄС і Ради Європи «Подальша підтримка пенітенціарної реформи в Україні» у співпраці з працівниками Кременчуцької виховної колонії з залученням національного експерта п. Наталії Рациборинської – Полякової та міжнародних експертів Ради Європи п. Джона МакГакіна та п. Кетрін Крімер, 2016-2017 і розробленої на їх основі Інструкції щодо реалізації політики щодо боротьби з самогубствами та самоушкодженнями 2018 року, яка є на сьогодні основним відомчим нормативно-правовим спрямованим на запобігання персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України самогубств та самоушкоджень. Бажано було б при захисті дисертації, щоб А.А. Тернавська надала власну

правову оцінку даним документам та виокремила відповідні позитивні впровадження та ті що потребують удосконалення чи уточнення.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому і висновок. Загалом позитивно оцінюючи зміст дисертації та проведене Тернавською А.А. наукове дослідження, вважаю, що воно є завершеною кваліфікаційною науковою працею в галузі кримінально-виконавчого права. Крім того, дане дисертаційне дослідження містить нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для кримінально-виконавчої науки.

Загальний висновок. Дисертація Тернавської А.А. на тему: «Запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України» подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право, відповідає вимогам п. п. 11-14 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами і доповненнями), а її автор – **Тернавська Анастасія Андріївна** заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

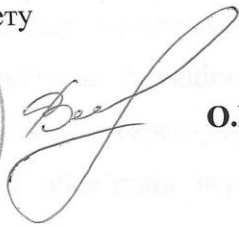
Офіційний опонент

В.о. завідувача кафедри
професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету ОДУВС
Доктор юридичних наук, доцент

О.О. Шкута

Підпис Шкути О.О засвідчую
Завідувач ВКЗ Херсонського факультету
Одеського державного університету
внутрішніх справ
майор поліції

О.І. Вербицька